

Valge paber*

Riigikogule

Tervikpakett kriisi ületamiseks ja
uuele kasvule aluse panekuks.

Tööversioon 27.04.09, Tallinn

* Valge paber (White paper) on raport või suunis, milles tuuakse välja probleeme ja pakutakse neile lahendusi. Valgeid pabereid kasutatakse lugejate teadmiste kasvatamiseks ning otsustajate abistamiseks otsuste tegemisel.

Wikipedia - http://wikipedia.org/wiki/White_paper

ARENGUFOND
ESTONIAN DEVELOPMENT FUND

Hea Eesti tuleviku üle pead murdja,

Käesolev "Valge paber Riigikogule" on Arengufondi juures koos käinud ekspertide ja praktikute nägemus Eesti jaoks majanduskriisist väljamurdmiseks ning uuele kasvule aluse panekuks vajalikest sammudest. Eelkõige vajame tänases keerulises seisus mõjusat tervikpaketti, millega korraga nii kriisi mõjusid leevendada kui ka majandust kasvule pöörata. Sellise paketi vastuvõtmisega on väga kiire!

Siinsed analüüsid ja ettepanekud on suunatud igale otsustajale, kellest sõltub Eesti majanduse käekäik. Sihiks on anda neile parimate otsuste tegemiseks maailmamajanduse arengutest juhinduv terviklik käsitlus Eesti ees seisvatest väljakutsetest ja neile vastamise võimalustest.

Valge paber esitatakse Riigikogule, kelle ajustrustiks Eesti Arengufond on loodud. Arengufondi ülesandeks ongi arenguseire tegevusuuna raames tuua kokku eksperte ja otsustajaid arutama erinevaid majandusarengut takistavaid probleeme ning tulevikus avanevaid kasvuvõimalusi. Nende arutelude ja Arengufondi enda analüüsi tulemusi esitame me Riigikogule regulaarselt.

Arengufondi missiooniks oleme seadnud Eesti majanduse pikaajalise kasvuvisiooni kujundamise. Eestis on vaja läbi mõtelda ja kokku leppida, millisenä me oma majandust kümne aasta pärast näha tahame ja mida selle saavutamiseks ära peame tegema. Seni oleme visiooni põhjaks teinud erinevaid valdkondlikke analüüse. Praeguses majandusolukorras pidasime aga vajalikuks visiooni-protsessi ühe osana läbi mõelda ja elluviimiseks välja pakkuda tervikliku kogumi lühiajalisemaid (1-2 aasta plaanis) samme, millega kriis võimalikult valutult ja tuleviku mõttes targalt ületada.

Selleks ongi mõeldud allolev valge paber, mis on paljude asjatundjate koosmõtlemissel viil, keda kõiki siinkohal sooviks eraldi tänada!

Valge paberi otsesteks koostajateks on Eesti Arengufondi juurde koondunud **ekspertide mõtterühm** koosseisus: Jaan Pillesaar (Helves), Urmas Varblane (Tartu Ülikool), Marju Lauristin (Tartu Ülikool), Raivo Vare (Eesti Koostöö Kogu), Erik Terk (TLÜ Eesti Tuleviku-uuringute Instituut), Taavi Veskimägi (Riigikogu), Siim Sikkut, Marek Tiits ja Heido Vitsur (kõik Eesti Arengufond).

Oma ettepanekuid esitasid ja väärt kommentaare jagasid: Bo Henriksson (ABB Baltic), Vahur Kraft (Nordea Pank), Ilmar Lepik (Vabariigi Presidendi Kantselei), Andrus Treier (KredEx), Jüri Käo (NG Investeeringud), Andrus Oks ja Kitty Kubo (Eesti Arengufond), Daniel Vaarik.

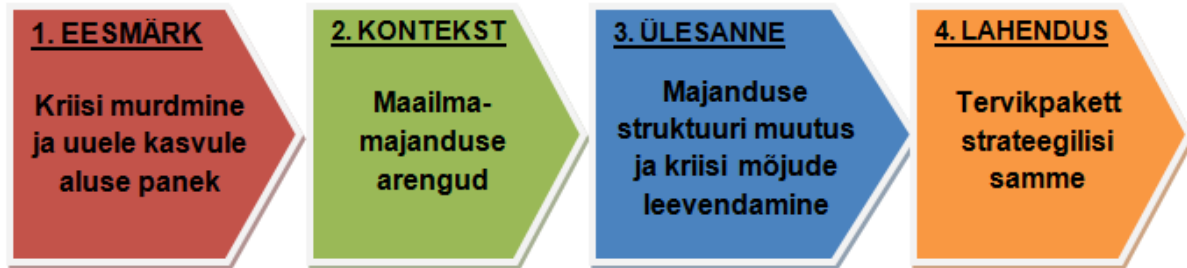
Praegu on tegu elava töödokumendiga, mida **siinsel kujul esitleme** Eesti majanduse tulevikukujundajatele ja laiemale avalikkusele **27. aprillil 2009 Arenguforum 2-I** „Maailm-Valikud-Otsused“. Foorumi arutelude ja järelkohtumiste põhjal täiendame valget paberit Riigikogule esitamiseni.

Valge paber on nii käesolevas versioonis kui edaspidi ka terves pikkuses **leitav aadressil www.arengufond.ee**. Samas on üleval samuti valge paberi taustapaber nr 1 „Eesti käesoleva majanduslanguse tagamaad: kriis nii väliskeskkonnas kui ka sisemiselt“ ning taustapaber nr 2 „Maailmamajandusest Eestile tulenevad piirangud ja võimalused kriisi ületamiseks ja uueks kasvuks“.

Ott Pärna

Eesti Arengufondi juhatuse esimees

Kokkuvõte valges paberis esitatud seisukohtadest ja ettepanekutest

1. Kriisi ajal tugevama majanduse rajamise eesmärk

Praegune Eesti majanduskriis on kahe suure mõjuteguri koostoime tulemus. Esimeseks neist on **globaalne finants- ja majanduskriis**, mis halvendab kõikide ja eriti majanduslikult avatumate riikide seisundit ning maailmaturul tegutsemise võimalusi.

Teiseks on globaalkriisist sõltumatu **Eesti majanduse struktuurne mahajäämus**, mis on tekkinud pikema aja jooksul ning tinginud isegi kiire majanduskasvu aastail Eesti pikemaajalise konkurentsivõime langust. Ühelt poolt on Eesti majandus seni olnud liiga siseturu-keskne. Teiselt poolt on majanduse raskeskese olnud majandusharudes ja tegevustes, millega pole võimalik tootlikkust ja seeläbi lisandväärtust olulisel määral tõsta – seega ekspordipõhise jätkusuutliku kasvuni jõuda.

See mahajäämus tegi meid juba enne maailmakriisi nõrgaks ja välisšokkidest haavatavaks. Isegi kui poleks toimunud hoogsast laenamisest tingitud koguvõlakoormuse kasvu tingimustes senise üliodava välislaenuraha loomulik kallinemine, oleksime praegu kehvas seisus. **Globaalse kriisi lahvatamine on muutnud olukorra omakorda keerulisemaks.** Kui heade kasvuaegade tipul küttis meie majanduskasvu ca 95 miljardit krooni välisraha aastas, jääb 2009. aastal sellest optimistlikel arvutustel järgi parimal juhul vaid kolmandik.¹ Elatustaseme hoidmiseks peaksime suutma seda vahet kiiresti katta, aga majanduse struktuurne mahajäämus saabki siinkohal peamiseks takistuseks. Seetõttu on taolises olukorras Eesti majanduse märkimisväärne kokkutõmbumine paratamatu.

Kriisid loovad ikka võimalusi ja stiimuleid algatada vajalikke muutusi, milleks kasvava majanduse tingimustes ei olda valmis või piisavalt motiveeritud. Oluline on, et nende muutuste juures ei lähtuks me vaid lähiajal möödapääsmatuna tunduvatest vajadustest, vaid teeksime valikuid, mis loovad eeldusi majanduse konkurentsivõime kindlustamiseks ja elanikkonna heaolu tõusuks vähemalt 10-aastasest perspektiivist hinnatuna. Seda kasvõi Eesti lähiajal eelseisvat demograafilist langust arvestavalt. See tähendab, et me **peame täna leidma ja rakendama Eestis abinõusid, mis lisaks kriisiaja üleelamisele loovad aluse ka kriisijärgseks jätkusuutlikuks majanduskasvuks.**

¹ Vt lähemalt „Valge paberi“ Riigikogule“ taustapaber nr 1 „Eesti käesoleva majanduslanguse tagamaad: kriis nii väliskeskkonnas kui ka sisemiselt“, www.arengufond.ee

2. Maailmamajandusest tulenevad piirangud ja võimalused

Välisturgude kiiret tõusule pöördumist kui Eesti olukorra olulist leevendust pole põhjust täna eeldada. Maailmamajandusest on karta lisaks veelgi Eesti ettevõtete võimalusi piiravaid arenguid:

- Kriisijärgses maailmas saab **välisrahastamise** ja eriti väliskrediidi (Eesti senise majanduse mootor!) **pakkumine olema üsna piiratud**. Eestis võimalikke strateegilisi samme kavandades peame arvestama, et nii nendeks vajalikku investeerimiskapitali kui ka käiberaha tuleb kas ise oma majandusest leida või rahvusvahelises karmistavas konkrentsis välja võidelda.
- Lisaks **kasvab riikide roll majanduselu suunamises**, eriti kardetakse proteksionismi pöördumist. Riigid asuvad aktiivsemalt konkureerima just väheste säiluvate turuvõimaluste kasutamise ja rahastamisallikate suunal. Eestil on oht siinkohal oma väiksusest ja sisemistest probleemidest tulenevalt kõrvaltvaatajaks jääda, mida tuleks igati vältida (näiteks välismajanduspoliitikas globaalse proteksionismi tõusu vastu tööd tehes ja ennast uutele turgude sisse surudes).

Samas on ettevõtetel ka turgude üldise ulatusliku languse korral võimalusi õigete muutuste läbiviimisel oma senist turuosa laiendada. Näiteks pakkudes aktiivselt välisturgudele odavamaid asendustooteid ja –teenuseid. Lisaks on sõltumata maailmamajanduse täpsest edasisest arenguteest üsna kindlalt oodata **spetsiifilisi kasvuvõimalusi** järgnevat:²

- **Suured megatrendid ei katke, vaid jätkuvad kriisi ajalgi.** Neist tulenevad parimad uued turuvõimalused, sest tegu on maailmamajanduse suurima potentsiaaliga kasvualdkondadega. Näiteks on siin tervise- ja healooted ja –teenused ning säästva energeetika ning keskkonnatooted ja –teenused, mida Arengufondi tehtud tööstuse tulevikuseires „Tööstusvedurid 2018“ pidasime Eesti ettevõtete perspektiivikateks tegevusaladeks.
- **Suured ja meie jaoks kauged turud jätkavad kasvamist ning majandusvõim läänest itta nihkumist.** Seal on täna turud, kapital, valdav osa uutest loodavatest teadmistest ja tehnoloogiast. Hiina, India, Brasiilia jt. riigid kiirendavad jõuliselt maailmamajanduse areenile pürgimist, kuna majandusmured kimbutavat eeskätt arenenud Euroopa riike ja USA-d.
- Nii uutel kui ka vanadel, nii tõusvatel kui ka kahanevatel turgudel **määrab suurimad võitjad innovatsioonivõimekus**. Kes suudab oma tegevuse aluseks olevat ärimudelit ning pakutavaid tooteid-teenuseid uuendada, sel on võimalik leida turge ja kliente. Suure Depressiooni ajal pandi USA-s innovatsiooniga alus mitmetele globaalselt edukaile ettevõtetele. Eriti oluliselt võidavad käesolevast kriisist ettevõtted, kes suudavad just suurimates kasvualdkondades või kõikjal maailmas hinnatundlikumaks muutunud klientide püüdmiseks uuendusi rakendada.

Neist konkreetsetest kasvuvõimalustest ja kunagi igaljuhul saabuvast eksporditurgude üldisest kasvust saab Eesti osa siis, kui suudame kriisi ajal ettevõtluse ümberkohandumist ja konkrentsivõime tõstmist ning perspektiivikate uute ettevõtete lisandumist soosida ja kiirendada. Teisisõnu, eksporditulu kasvatamise tulevastest välisvõimalustest osasaamiseks peame oma majanduse sisemisi probleeme täna lahendama asuma.

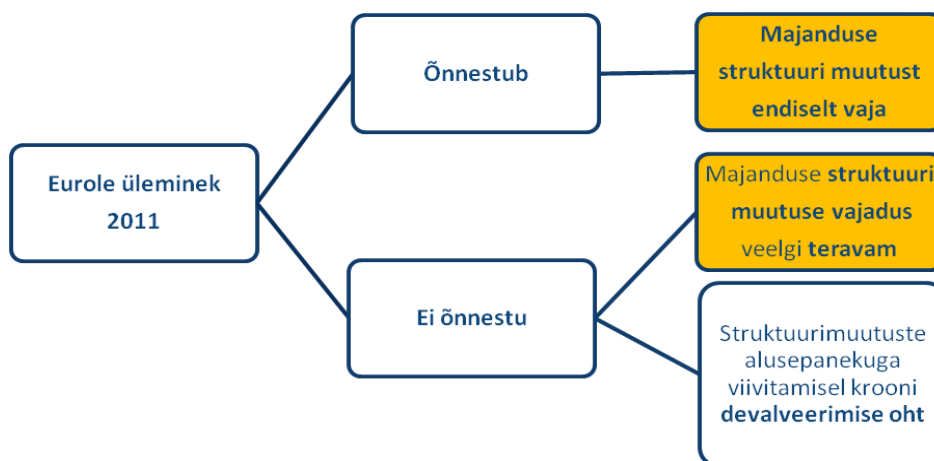
² Neid arenguteid on analüüsitud neli: stsenaariumid „Tõsine pohmelus“ ehk „Lääne tagasitulek“, „Uus maailmakord“ ehk „Kapitalism Hiina moodi“, „Globaalse kapitali lõppmäng“ ehk „Piirkondade võitlus“ ning „Jätkusuutlik kasv“ ehk „Tagasi tulevikku“ – vt „Valge paberi“ Riigikogule“ taustapaber nr 2 „Maailmamajandusest Eestile tulenevad piirangud ja võimalused kriisi ületamiseks ja uueks kasvuks“, www.arengufond.ee

3. Tervikliku tegevussammude paketi vajadus, lähtekohad ja eeldused

Olukord Eesti majanduses võib halveneda sedavõrd kiiresti, et **hädavajalik on juba enne 2009. aasta sügist leppida kokku ja käivitada kriisiga toimetulekuks ja soovitatavate muutuste kiirendamiseks strateegiliste tegevussammude pakett.**

Üksikabinõudest, nagu kavandatud eelarvekärped ja/või eurole üleminekuks suunatud muud makromajanduslikud sammud, **ei piisa**. Euro kahtlemata tõstaks Eesti usaldusväärset ekspordi ja väliskapitali mõttes, kuid euro ei too iseenesest kaasa pikaajaliselt tarvilikku struktuurimuutust ega leevenda kriisi seniseid mõjusid. Nendes suundades samme on vaja eurole ülemineku sihiga paralleelselt. Pealegi ei saa me kõike panna ühele kaardile. Valmis peab olema ka tegevusplaan olukorraks, kui eurole üleminekuks ei õnnestu.

Joonis 1. Eurole üleminekuks ei vähenda majanduse struktuurse muutuse vajalikkust

Seega **vajame teatud tervikpaketti omavahel sidustatud sammudest**. Sellises pakettis peavad olema tasakaalustatult sees nii lühema- kui ka pikemaajaliste eesmärkide poole pürgimine, st arengule suunatud ja eraldi ka puhtalt kriisi üleelamise abinõud. Selleks tuleb paketi koostamisel juhinduda järgmistest lähtekohtadest:

- **Peamiseks pikaajaliseks sihiks peab olema aidata kaasa sellele, et Eestis toimuks majanduse ümberstruktureerimine võimalikult kiiresti ja selliselt, et tõuseks meie ettevõtete pikemaajalisem rahvusvaheline konkurentsivõime.** See tähendab, et tööhõives saaksid kerkida keskmise kõrgema lisandväärtusega tegevusalad ning samas toimuks sektorite sees äritegevuste tasandil nihe kõrgema lisandväärtusega tegevuste osatähtsuse kasvu suunas.

Ainult kulude kohandamisele lootma jäädes on oht langeda lihtsalt mitu aastat majandusajast tagasi. Sel juhul me ei välju kriisist mitte uuenenud konkurentsivõimega, vaid lihtsalt vaesemana kui enne. Nii makromajanduslikud abinõud kui ka ettevõtete tegevus peab aitama seda ennetada. Isegi kui majandusolukord veel halveneb, ei tohi ümberstruktureerimist toetavates poliitikates järeleandmisi teha. **Muidu võime küll kriisi üle elada, kuid jääda kinni pikemaajalise arengupeatuse faasi.**

- **Struktuurimuutuste käivitumiseks on Eestil vaja investeringuid, kuid nende tuleku eelduseks on vastava tasemega ja koguses inimkapitali olemasolu.** Kõrgetasemeliste oskuste-teadmiste ja suutlikkusega inimesed ja nende juurdetuleku perspektiivi kindlustamine on põhieelduseks, kanaliks ja magnetiks finantskapitali kaasamisel. Inimkapitali kvaliteeti suurendavad sammud peavad seega omandama meetmete paketi olulise koha.
- **Investeeringuteks saame rahalisi ressursse leida nii „uue“ kui ka „vana“ kapitali seast.** „Uus“ kapital on võtmekohal struktuurimuutusteks vajaliku täiesti uute valdkondade ja eeliste arendamiseks, kui sellega kaasneb vajaliku tehnoloogia ja oskusteabe siire. Uute välisinvesteeringute riiki toomiseks ning nende reaalmajandusliku mõju toimimiseni kulub üksjagu aega, kuigi seda saab kiiremini saavutada alustades seniste välisinvestorite lisainvesteeringute soosimisest. Kriisi mõjude leevendamiseks tasub samas tegeleda „vana“ kapitaliga ehk proovida meelitada Eestisse üle tulema ettevõtteid väiksema lisandväärtusega aladelt, kui nad looksid kriisi ajal olulises mahus töökohti.

Joonis 2. Eesti majanduskriisist uue kasvuga väljumiseks kaksistrateegia

- **Paralleelselt struktuurimuutuste pikema-ajalise sihiga tuleb tegelda niisiis kriisi vahetute mõjude leevendamisega: sisuliselt vajame kaksistrateegiat.** Maailma majandusajaloos pole teada palju riike, kes oleksid suutnud kulude taset kiirelt üle kolmandiku vähendada. Majanduse kohandumine sellises mahus võib olla soovitud oluliselt pikemaajalise mõjuga ning eelkõige inimkapitali laastav, eriti kui see paneb niigi väheseid inimesi Eestist lahkuma. Selle ennetamiseks tulebki muu kõrval võtta kasutusse juba lähiajal mõju avaldada võivad abinõud, eelkõige tööhõive hoidmiseks.
- Meie välismajanduskeskkonna arengud on raskelt prognoositavad, **arvestada tuleb nii paremate kui ka halvemate arengute võimalikkusega.** Sammude **tervikipakett peaks võimaldama paindlikkust:** halbade arengute korral vältida liiga suurte kaotuste kandmist ning olukorra oodatust kiiremal paranemisel uute või laienenud võimaluste ennatlikult ära kasutamist.

Tervikipaketini ja selle vajalikus mahus elluviimiseni jõudmiseks peavad täituma teatud eeldused:

- Täna sisse kriisi suudame selle mastaapsuse ja maailmamajanduse trendide iseloomu tõttu tuua murrangu ainult väga mõjusa tegutsemisega. Selleks **peame tegutsema uuel tasemel ja oluliselt teistmoodi** – seda nii ettevõtja, poliitiku, ametniku kui töötajana.
- See **eeldab muutusi meie hoiakutes ja mõttemallides**, majanduspoliitikas seniste paradigmat ülevaatust. Me ei pea majanduspoliitikat totaalselt revideerima, näiteks avatuse põhimõtet hülgama. Pigem vastupidi – mida oleme seni pidanud piisavaks avatuseks, võib osutuda ebapiisavaks. Küll aga peame **aktiivsemaks muutma riigi rolli** majanduse toetamisel ja üle

vaatama mitmeid oma avaliku sektori tegevuse põhimõtteid: **muutama selektiivsemaks, fokuseeritumaks, eesmärgipõhisemaks riigiks**. Näiteks välispoliitikas hakkama senisest rohkem majandushuvidest lähtuma.

- See **riigi rolli muutus hõlmab ka maksupoliitikat**, mida seni on pikka aega käsitletud muutmisele mittekuuluva “püha lehmana” ja pigem passiivse majanduskeskkonna elemendina. Ei ole olemas kõikideks perioodideks sobivat ideaalset maksusüsteemi. Eesti võimalusi kriisist välja tulla ja uue kasvuni jõuda pärsib oluliselt **tööjõu praegune ülemaksustamine**. Samas on vajalik ja eriti kriisisituatsioonis riigile piisava tulude laekumise tagamine. Selle dilemma üheks lahenduseks saab olla tööjõu maksustamiselt suuremale varade ja omandi maksustamisele liikumine nii, nagu OECD seda soovib oma värskes Eesti majanduse ülevaates.
- Oleme olukorras, kus paratamatult peame oma kulusid veelgi kärpima. Riigi poolsed eelarvekärped ei tohi aga olla ühetaolised või mehhaanilised. **Kulukärbete aluseks peab olema selge majanduse struktuurimuutus ja kriisi leevendamist toetav kärpestrateegia**, et nendega ei muudetaks võimatuks kriisist väljumiseks ja uue kasvuni jõudmiseks vajalikud sammud.

4. Ettepanekuid tervikpakettis sisalduvateks strateegilisteks sammudeks

Siinkohal on esitatud ekspertrühma poolt tähtsamaks peetud seni kasutamata või alakasutatud strateegilise mõjuga sammude loetelu koos nende lühikirjeldusega. Mitmed siinsed ettepanekud on ideena erinevatest poliitika-dokumentidest läbi käinud, kuid veel rakendamata.

4.1. Strateegilised sammud kapitali pakkumise suurendamiseks

- **Suunitletud motivatsioonipaketid investoritele struktuurimuutuse fookusvaldkondades**

Motivatsioonipakette on vaja pakkuda nii välisinvestoritele kui ka kodumaistele investoritele, eriti juhul kui finantskapitaliga kaasneb oskusteabe ja tehnoloogia Eestisse toomine. Paketid kataksid kõiki investeringuotsuse põhikohti (nt. tööjõu olemasolu ja koolitamine, maa võimaldamine, vajaliku infrastruktuuri ja juurdepääsude ettevalmistamine, aga ka maksukulude kokkuleppeline vähendamine).

Mõjusad motivatsioonipaketid eeldavad valdkondlikku selget fookuseeritust aladele, mis struktuurimuutusi toetavad. Arengufondi seiretööde põhjal on Eesti selliste valdkondade näiteks eksporditavad heaolu- ja tervisetooted, säästva energeetika ja keskkonnatooted, kõrge lisandväärtusega äritegevused (nagu tootearendus ja -disain), IT-lahenduste väljatöötamine perspektiivsetel kasutusaladel (haridus, tervishoid, energeetika, tööstus, IT turvalisus, finantsteenused).

- **Kõrgetasemeline esindusisik („high-level representative“) investorite meelitamiseks**

Esindusisiku tööks on koordineerida riigi kui atraktiivse investeerimiskoha maine kujundamist, teha otsest müügitööd potentsiaalsete välisinvestoritega ning pidada läbirääkimisi konkreetsele investorile kohandatud motivatsioonipakettide osas. Selleks peaks tema suunata olema kõik vastavad riiklikud ressursid, sh. välismajandusdiplomaadid. Esindusisikut toetab büroo, mille saab moodustada EAS-is täna juba töötava rahvusvahelistumise divisjoni baasil.

Selline töö vajab tugevat ja aktsepteeritavat riiklikku ametistaatust nii siseriiklikult kui ka välismaal, milleks tasub esindusisiku ametikoht Vabariigi Valitsuse või peaministri büroo juures. Mõnes riigis on seda rolli täitmas asepeaminister, mõnes eraldi väliskaubandusminister või nn. välismajandusvolinik *alias* „tsaar“, Suurbritannias teeb seda tööd üks hertsogitest.

- **Dividenditulu väiksem maksustamine**

Eesti on ettevõtjate hinnagul täna hea riik kapitali kogumiseks, aga mitte väljavõtmiseks – mistõttu riigil jääb näiteks saamata märkimisväärne osa maksutulust. Ettevõtluse üldise maksustamise põhimõtete ülevaatamine ning dividenditulu väiksemale maksustamisele minek motiveeriks nii välis- kui ka kodumaist investoreid siin teenitud raha Eestisse jätma ja edasi investeerima, mis tooks vajalikku raha majandusse. Targalt tehtud muudatus tõukaks mujalgi teenitud tulu siia tooma (sh siinsetesse varahaldusfirmadesse) – kasvõi finantsmaailma mekast Luksemburgist.

- **Eraisikute väärtpaberinvesteeringutelt maksuvabastus sarnaselt ettevõtetega**

Isegi kui eraisikute säästude kogumaht kriisiajal langema hakkab, on neis säästudes peidus seni majanduses kasutamata rahastamisressurssi. Seda saaks suunata ettevõtlusse ja vajalikeks investeeringuteks läbi nii noteeritud kui ka noteerimata väärtpaberitesse investeerimisele maksuvabastuse loomise. Selle sammu mõju võib aga sõltuda alternatiivbörsi olemasolust.

- **Noteerimata ettevõtetesse investeerivate era- ja riskikapitalistide kapitaliseerituse suurendamine riigi või osaliselt mitteriiklike (fondi)investeeringutega**

Kohalikud riski- ja erakapitalifirmad on edumeelsete maailma pürgivate ettevõtete kasvatajad ja rahastajad. Kui neil oleks täna kapitaliseeritust, saaksid nad osta kriisi ajal odavnevid ja suure potentsiaaliga ettevõtteid (sh ka naaberriikidest). Selle tagamiseks on tarvilik teha neisse riiklikest ja pool-riiklikest allikatest (sh üha rohkem Euroopa Liidu toetusrahast) n-ö nurgakiviinvesteeringuid, mis hõlbustaks erakapitalistidel investeeringuteks vajalikke vahendeid kokku saada. Kaaluda tasub ka siinsete pensionifondide raha kohalikule turule investeerimise lubamist senisest suuremas matus või koguni selle nõudmist, sh teatud määral samuti börsil mittenoteeritud ettevõtetesse.

4.2. Strateegilised sammud eksporditulu kasvatamiseks

- **Otsene lähenemine ja suunitletud motivatsioonipaketid senistele (suur)eksportööridele**

Lühiajalises perspektiivis (1-2 aastat) eksporditulu olulises matus kasvatamine on võimalik peamiselt olemasolevate ettevõtete ekspordimahtude kasvatamise kaudu. Selleks on kuluefektiivseim ja kiireim võimalus TOP-50 ekspordööri panuse kasvatamine, kes annavad kokku ligi poole Eesti netoekspordist (järgmised 50 annavad vaid 10%). Neilt tuleks küsida täna konkreetselt: „Mida saab riik sinu jaoks teha, et sa ekspordi kahekordistaksid?“ Selle põhjal saab kokku panna spetsiifilisi motivatsioonipakette sarnaselt investorite meelitamise pakettidega, mille abil nende ekspordööri ekspordivõimet tõsta. Pakettide sisuks oleks valdavalt paindlik kombinatsioon senistest ettevõtluse tugimeetmetest, aga valmis tuleb olla ka uute lisamiseks vastavalt ekspordööri vajadustele.

- **Intensiivsem riiklik müügitöö ja tugistruktuurid uutel või uusi võimalusi lubavatel turgudel**

Kuna on näha, et siin-seal maalimas mängitakse kriisiajal meie ettevõtetele potentsiaalselt sobivalt ringi tarne- ja tootmisahelaid (nt täna Soome kaotab turgu Rootsile – miks mitte siis meile?), on otstarbekas nendele turgudele parimal juhul üksikuna jõudva välisesindaja asemel tähtajaliselt 5-10-esindajalised „löögirisikad“ moodustada. Nende motiveerimine toimuks selgest turuhõivamise eesmärgist ja tulemustest lähtuvalt. Sarnaselt tasub tugevdatult asuda lähenema suurte kasvuvõimalustega ahvatlevatele, aga meile tundmatutele turgudele – nagu Hiina ja India, meile lähemalt miks mitte ka Türgi.

Esindajate müügitöö (sh. eeltöö) sihiks oleks konkreetsete ettevõtete või ärivaldkondade turule sisenemise barjääride vähendamine spetsiifilistes niššides spetsiifilistele sihtturgudele. Seda saab vedada vajadusel sama kõrgetasemeline esindusisik, kes on samal ajal investeringute sissemeelitamise eest vastutajaks.

Riikliku müügitöö kõrval tasub arendada perspektiivikatele turgudele minekut toetavaid riiklikke tugiinfrastruktuure, sealhulgas koostöös teiste Põhjala riikidega. Nende hulka võivad kuuluda nn. ärihotellid-inkubaatorid või riikliku osalusega logistikakeskused, mida oleks võimalik ettevõtetele uuele turule sisenemise-eelses või algetapis soodsatel tingimustel kasutada (näiteks võrreldes kohalikus omandis infrastruktuuriga alandatud tasu eest).

4.2.3. Strateegilised sammud tööjõu võimestamiseks ja töökohtade loomiseks

- **Tööjõu võimestamisel ehk teadmiste-oskuste arendamisel erirõhk ettevõtlikkuse suurendamisele ja ettevõtlusoskuste omandamisele**

Eriti pakiline on see töötuks jäänud või töökoha kaotuse ohus inimeste täiend- ja ümberkoolituse raames. Seda enam, et üha rohkem on töötuks jäämas endisi juhte, tippspetsialiste, oskustöölisi, kel oleks potentsiaali ettevõtjaks saamiseks ja samas suurem tõenäosus töövõimaluste vähesuse korral üldse Eestist lahkuda. Alustada tuleb siinkohal riiklike vahendite suunamisest kvalifitseeritud ettevõtluskoolitajate koolitamisele.

- **Ümberõppe kättesaadavuse oluline suurendamine**

Põhisihiks peab olema tänaste töötavate inimeste ümberõppe võimalikult paindlikuks tegemine. Selle üheks osaks on riigi kulul teise kõrghariduse omandamise võimaldamine ning tööturuõppe meetmete hulka ka erialase magistrikraadi omandamise lülitamine. Aga ka lõpuks ometi ammoodatud sammu – kõigilt koolituskuludelt erisoodustusmaksu kaotamine – astumine.

- **Talentide ehk rahvusvahelise kogemusega tippspetsialistide Eestisse meelitamine**

Maailmamajanduse kokkutõmbumise faasis on paljud võimekad inimesed üle ilma, eriti finantssektoris, liikvele läinud ja otsivad uusi võimalusi. Eesti ettevõtetele napib samas töötajaid ja juhte, kes välisurgude võimalusi suudavad tunnetada ja rahvusvahelist müüki vedada, uudseid ärimudeleid üles ehitada ja realiseerida, arendustegevust teha jne.

Kiirem tee on juba töökogemusega inimeste meelitamine ning selleks ka ettevõtete võimaluste suurendamine, eriti Eestisse tuleva või toodava kõrgkvalifikatsiooniga töötaja pealt makstavate tööjõumaksude (eelkõige sotsiaalmaksule) „lae“ kehtestamise kaudu. Lisaks tasub luua

programm Eestist välismaale läinud tippspetsialistide tagasimeelitamiseks, milleks tuleb alustada neist adekvaatse ülevaate ja neid haarava võrgustiku loomisest.

Pikem ja püsivam tee selliste talentide majandusse meelitamiseks on tasemel ja rahvusvahelise kõrgharidussüsteemi kujundamine. Selle üheks osaks on maailmatasemel välisprofessorite Eestisse toomine – mida näiteks IKT-kõrghariduse suunal Arengufond on soovitanud Eesti IKT alaseid tulevikuvõimalusi käsitleva seire järel dustes.

- **Ettevõtlusega alustamise igakülgne soosimine**

Ettevõtteid, kelle eesmärk on pigem pere toitmine kui ambitsioonikas kasv, hoiavad töökohti ka raskel ajal. Nende tekke kasvuks on täna vaja esmalt panustada kiirelt ja kontsentreeritult ettevõtlusoskuste laialdasse levikusse ja ettevõtluse kui elustiili mainekujundusse. Teisalt tuleb ettevõtlusega alustamine ülilihtsaks teha ettevõtlusega seotud asjaajamise ja algkapitali vajaduse vähendamise kaudu ning kaaluda emapalgaga sarnase alustava ettevõtja palga sisseviimist või sama sihiga maksusoodustust ettevõtluse algusajaks. Kohalikud omavalitsused saavad kujundada (väike)ettevõtlust soosivat keskkonda, eriti kohalike koostöövõrgustike arendamise läbi (sh teadmus- ja loomelinna mudelina).

- **Töökohti säilitavatele ja uusi töökohti loovatele ettevõtetele ajutise maksusoodustuse või maksupuhkuse võimaldamine**

Majanduslanguses on ettevõtte jaoks töökohtade hoidmiseks ja ellujäämiseks oluline eelkõige olemasolevaid kulusid vähendada, seda eriti tööjõukuluseid kokku tõmmates. Ajutise ehk kriisiaja meetmena tasub kaaluda töökohti säilitavatele või loovatele ettevõtetele ajaliselt piiratud maksusoodustuse või maksepuhkuse võimaldamist. Selle erivariandiks võib olla töötuks registreeritud inimest töölevõtva ettevõtte vabastamine tööjõumaksust teatud ajaperioodiks.

- **Tööjõumaksude üldine vähendamine**

Nii kriisisituatsiooni lahendamise kontekstis kui pikema-ajalises plaanis nõuab struktuurimuutusteni jõudmine ilmselt selget tööjõumaksude vähendamise teele asumist, selleks muid makse vastavalt tõstes ja sotsiaalkindlustussüsteemide rahastamist ümber korraldades.

4.2.4. Rakkerühmad ettepanekute rakendamise nimel ressurside mobiliseerimiseks

Nende ja teiste vajalike sammude rakendamisel on oluline tagada kõigi ressurside otsustav mobiliseerimine suurte ja fokuseeritud eesmärkide saavutamiseks. Siinkohal tasub Eestil kaaluda ametkondade-vaheliste või -üleste **rakkerühmade** (ing.k. *task force*) kasutamist, nagu näiteks Singapuris (*Statutory Boards*).

Tegu on konkreetse olulise ülesande lahendamiseks või funktsiooni täitmiseks kokku kutsutud üksustega eesotsas tugeva ja võimeka juhiga. Neil oleks selge, ministeeriumidest sõltumatu halduslik seisund, konkreetne mandaat ja kindlustatud ressursid. **Eestis** saaks selle **vormi pilootprojekte alustada just käesoleva kriisi ajal**, näiteks kiire ja olulise edasimineku saavutamiseks välismajandussuhtluses (investorite meelitamine, ekspordipromotsioon, riiklik mainekujundus ühendatuna vastava välismajanduspoliitikaga) või ümberõppe korraldamises.